

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 8, Sayı: 4 Aralık 2025

Volume: 8, Issue: 4 December 2025

DOI Number: 10.58659/estad.1834801

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
05/11/2025

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
16/12/2025

Yayın Tarihi
Date of Publication
31/12/2025

AZMİZÂDE HÂLETİ'NİN ŞİİR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Azmizâde Hâleti's Views On Poetry

Büşra TORĞUT

Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı A.B.D.,
busratorgut774@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-2913-702X>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](#) lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under [CC BY-NC 4.0](#) licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Torğut, Büşra (2025). "Azmizâde Hâleti'nin Şiir Hakkındaki Görüşleri", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8, (4), (Aralık 2025), s. 1099-1113, doi: 10.58659/estad.1834801

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 4 Aralık/December 2025 s. 1099-1113

ÖZET

Sanatın tanımlandığı ve işlendiği günden bu yana şiir, en güzide konumlarda yer almaktadır. Bu konumlar, şairler tarafından belirli kalıplarla şekillendirilmesine karşın kişisel dünyada farklı meskenlerde yer edinebilmesi, şairlik vasfının bir neticesi olarak değerlendirilebilir. Şairlik vasfı, hiç şüphesiz bir poetika gerektirir. Klasik Türk edebiyatında şiir görüşlerini kapsayan bir biçimin veya tenkit türünün yer almaması, onların poetikasına olan ilgiyi ve merakı arttırmıştır. Bu çalışma 17. yüzyılın güçlü şairlerinden olan Hâletî'nin şiir görüşleri ve şairlik vasıflandırmalarını değerlendirme, aynı zamanda ortaya koyma çabasıdır. Hâletî, Klasik Türk edebiyatının mistik şairlerindedir. Divanında dibace bölümünün yer almaması ve tezkirelerde sınırlı bilgi aktarımı, şairin şiir görüşlerinde kelimelerini ön plana çıkartmıştır. Çalışmanın kaynağı, şairin bizzat beyitlerindeki söylemleri olup makale bu ifadeler doğrultusunda tanzim edilmeye çalışılmıştır. Divanında yer alan beyitler, incelenip hangi bağlama uzandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen beyitler, kendi aralarında bütünlük teşkil etmesi bakımından her ifade, irdelenerek ortak payda oluşturulmuştur. Bu paydadaki baskın çağrışımlar, değer ve yücelik algısı üzerine kuruludur. Şair; kimi bölümlerde eleştirel tutum, kimi bölümlerde kutsiyet, kimi bölümlerde sınırsızlık, kimi bölümlerde ise sınır algısıyla hareket etmiştir. Bu algıyla edebiyat sahasında yer edinmiştir. 17. yüzyılın güçlü şairlerinden olup gönülden dökülen mana seyri, hem dönemsel hem de bireysel algıyı yansıtmaktadır. Özellikle şiir ile ilintili bağdaştırmaların, anlamsal sınırı veya sınırsızlığı çağrıştırmaları çalışmanın ana işlevsellik boyutunu zenginleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hâletî, şiir, şair, dibace, düşünce.

ABSTRACT

Since day art was defined and processed, poetry has occupied most distinguished positions. Although these positions are shaped by poet in certain patterns, their ability to occupy different places in personal world is considered the result of poetic quality. The quality of poetry undoubtedly requires poetics. Lack of study covering poetic views in Classical Turkish literature has increased interest and curiosity their poetics. This study is attempt present evaluations regarding poetic views of Hâletî, one of powerful poets of 17th century. Hâletî is one of mystic poets of Classical Turkish literature. Absence of preamble his divan and limited transfer of information anthologies have brought poet's word to forefront in his poetic views. Source of study is poet's own statements in couplets and article has been prepared in line with these statements. Couplets in his divan were examined and an attempt was made determine context they extend. Couplets were scrutinized in terms of forming a unity among themselves and common denominator was created. The dominant connotations in the denominator are based on the perception of value and sublimity. Poet; in some sections, acted with critical attitude, others with sanctity, in others with boundlessness, and others with perception of boundaries. With this perception, he

earned a place in the literary field. Powerful poet of 17th century, heartfelt flow of meaning reflects both periodic and individual perception. Particularly evocation of semantic boundaries or boundlessness by poetry-related associations enriched the work's primary functionality. It is also important that editing techniques serve various purposes.

Keywords: Hâletî, poem, poet, preface, thought.

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatı, zengin ve köklü bir geçmişe sahip olup kültür hayatımızda ve edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Yetiştirdiği pek çok şairi ve oluşturduğu pek çok ürünüyle edebiyat tarihinin uzun bir evresini oluşturmaktadır. “Bugün adı başta olmak üzere dönemleri, temayülleri, edebî akımları vs. gibi hususlarda, bu edebiyat devrini tamamladıktan sonra bir takım yakıştırmalar ve yorumlar yapılmıştır.”(Yıldırım, 2001:186) Bu yakıştırmalar ve yorumlar, dönemsel zihniyeti çözümlmek, edebiyat sahasını anlamak, anlatmak ve kaynak sayısını çoğaltabilmek gibi birçok amaca hizmet etmektedir. Kendine has oluşturduğu geleneğiyle edebiyat sahasına çeşitli açılardan ışık tutmaktadır. Bu süreçte yetişen şairler belli kavram, malzeme ve kurgular çerçevesinde şiirlerini söylemek mecburiyetinde olmasına karşın Klasik Türk şiiri, kendisini asırlar boyu yenileyerek, zenginleştirerek ve değiştirerek varlığını sürdürmüştür. Aynı malzeme, aynı kelime kadrosu, aynı kurgular ile yeni ve orijinal söyleyişlere ulaşmak oldukça zordur. Fakat Klasik Türk şairleri, belirli sınır bağlamalarında kurgulama tekniklerine farklı farklı yaklaşımlar tanımlayarak varlıklarını uzun süre devam ettirmiştir.

“Eski edebiyatımızda tenkit, başlı başına bir tür olarak yoktur.” (Bilkan, 1986:10) “Döneminde müstakil ve sistematik tenkit eserlerinin yazılmamış olması dolayısıyla biz, şairler ve eserleri ile ilgili yorumları yine bu dönemin sanatkârları ve şairlerinin eserlerinden öğrenmekteyiz.” (Yıldırım, 2001:186) Süreç içerisinde şiire dair görüşlerin kapsandığı bir tenkit eserinin yazılmamış olması, onların düşünce dünyasındaki sınırı veya bilgisizliği yansıtmaz. Bilhassa türler incelendiğinde şairlerin, bilgiyi şölene dönüştüğü orijinal tespitler, günümüz araştırmacıları ve edebiyat sahasını aydınlatacak düzeydedir. Klasik Türk şairlerinin şiir ve şiir sanatına dair görüşlerini, divanlarının girişinde yer alan “dibace”lerden -teferruatlı olmasalar da tezkirelerden- öğrenmekteyiz; ancak dibacesi olan divan sayısı oldukça sınırlıdır. “Dibacelerin birçoğunda şairler, şiir hakkındaki genel görüşleri kendi üsluplarınca sunmalarının yanında kendi şairlikleri hakkında da görüşlerini bildirmektedirler.” (Ote, 2022:154)

Dibacesi olmayan divanlarda şairlerin, kendi şiirleri veya genel anlamda şiire dair düşüncelerini, şiirlerinin içine serpiştirdikleri ifadelerden çıkarmak mümkün olmaktadır. “*Divan şairlerinin genellikle kasidelerinin fahriyelerinde ilgi düşürerek şairlik yetenekleriyle övündüğünü, bu şairane övünmenin yanında şiirle ilgili düşüncelerini de açıklama fırsatı bulduğunu, zaman zaman gazellerde de şiir anlayışlarını sergilediklerini belirtir.*” (Ay, 2021:393) Ayrıca şairler, şiirle ve şairlikle ilgili görüşlerini gazellerde mahlaslarının geçtiği beyitlerde ortaya koymuşlardır. Şiire dair duygu ve düşüncelere yönelik sıfatlandırmalar, genellikle ortak noktalar ve benzerlikler gösteriyor olsa da her şairin, farklı bakış açıları söz konusudur. “*Şairler divanlarında şiiri daha çok kendilerini övmek için söz konusu etmişler; şiirlerinin güzelliğini ve etkileyiciliğini vurgulamak için oldukça fazla sayıda kavram kullanmışlardır.*”(Coşkun, 2011:60) Tespit edilen görüş, Hâletî'nin (ö.1631) şiirlerinde de görülmektedir. Kavram sayısı çok olup farklı kurgulama teknikleriyle şiirin etkileyiciliği ve güzelliği vurgulanmıştır.

Bir başka bakılması gereken kaynak, çalışmanın başında da belirtildiği üzere tezkirelerdir. Zira şair ve şiir görüşleri hakkında teferruatlı bilgiler sunmasalar da kaynak olarak önemli tespit ve görüşleri barındırır. “*Tezkirelerde şair için, genellikle; "şirin güftar" (tatlı söyleyişli) "me'ani-güy" (manalar söyleyen), "mesel-guy"(atasözü söyleyen) gibi tabirler kullanılır.*” (Bilkan, 1986:10) “*Tezkireciler, her şair ile ilgili bahislerde, onların şairliği, şiiri, şahsiyeti vs. hususlarda yorum ve düşüncelerini vermekle birlikte, genel yargılarını ve tenkitlerini daha çok tezkirelerine yazdıkları önsözlerde dile getirmişlerdir.*” (Yıldırım, 2001:186)

Hâletî, 17. yüzyılın önemli tezkire müelliflerinden biri olan Riyâzî'nin, “*Riyâzü's-Şu'arâ*” adlı tezkiresinde ve Beyânî'nin “*Tezkiretü's-Şu'arâ*” adlı tezkiresinde yer almaktadır. Tezkireler incelendiğinde Hâletî hakkında övgü dolu sözlerle karşılaşılmaktadır. Riyâzî'nin, “*Riyâzü's-Şu'arâ*” adlı tezkiresinde şu ifadelerle yer verilmiştir:

“*Hâlbe-i faziletten câyiz-i rehîne-i müsâbakat olup hînâ-ger-i bezm-i hüner olan hâme-i sihr-eserlerini ezân-ı erbâb-ı kemâli nevâ-yı hoş-edâsı ile mâli itmek için ser-âgâz-ı nakş-ı tahrîr ü tasnîf itmeden hâlî degüldür.*” (Açıkgöz, 2017:115)

Kaynaklarda Hâletî ve Riyâzî arasında sıkı bir dostluğun olduğu belirtilmektedir. “*Kafzâde Fâizî, Azmizâde Hâletî, Şeyhülislam Yahya, Nev'izâde Atâyî gibi şair ve müelliflerle dostluk kurduğu, Nefî ve Tiflî gibi şairlerin kendisine düşmanlık beslediği kayıtlarda geçmektedir.*”(Cankurt ve Yalçınkaya, 2023:399) Övgü dolu ifadelerin altında yatan bağ, dostluk olarak da düşünülebilir. Yine Beyânî'nin Tezkiretü's-Şu'arâ adlı tezkiresinde:

“Hadâset-i sinn ve unfüvân-ı şebâbda mest-i cem-i celâ'il ü fezâ'il bir zât-ı kâmindür. Nazm-ı eş'âra kûşîş ve peder-i büzürgvârı gibi bu fenne verziş üzredür.” (Sungurhan, 2017:52) gibi övgü dolu ifadeler yer almaktadır. Bu da Hâletî'nin, şairlik vasfının beğenildiğini gösterir.

17. yüzyıl Klasik Türk şiirinin ileri gelen şairlerinden Hâletî, edebiyat dünyasında daha çok bir rubai şairi olarak bilinmektedir. Hâletî, her ne kadar bir rubai şairi olarak bilinse de onun yetkin gazel ve kasidelerinin varlığı da söz konusudur. Bu çalışmada Hâletî'nin özellikle gazellerinde şiir ve şairliğe dair görüşlerinin neler olduğu, bu görüşlerini hangi bağlam ve ilgilerle ortaya koyduğu üzerinde durulacaktır. Zira Hâletî'nin şiir görüşlerini kapsayan dibace bölümü divanında yoktur. Çalışmanın kaynağı, 2017 yılında Bayram Ali Kaya'nın neşrettiği metin eksenslidir. Bu çerçevede Hâletî'nin şiir görüşleri üzerine odaklanılmıştır. Çalışmada şairin, şiire dair görüşlerinin yer aldığı birçok beyit tespit edilip incelenmiştir. Bu beyitlerde Hâletî'nin hangi bağlam ve ilgilerle şiire ve şairliğe dair düşüncelerini, ortaya koyduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Şairin şiir görüşleri, makta beyitlerinde yer almaktadır. Ayrıca makta beyitlerinde tecrîd sanatına yoğunluk gösterilmesi, geleneksel şiir geleneğine özgüdür.

Şiir dilini anlamak ve anlamlandırmak, belirli bir kabiliyet gerektirir. Bunun bilincinde olan Hâletî, şiir sahasındaki kaleminin kudretini ve okuyucudaki potansiyeli göz ardı etmemiş, pek çok şair gibi şiirinde işlemlerini bilmiştir. Bunu yaparken yetenekli insanları işaret eden tutumu, seçicilik algısı olarak da düşündürebilir. Fakat bu durum, Klasik Türk şairlerinin genelinde kabul gören bir tutumdur. Tespit edilen kıtada şair, yetenekli insanların şiirine yöneliyor olmasından övünç duymaktadır. Bu övüncü divanında şöyle aksettirir:

*Erbâb-ı hüner meyl ider eş'âruma hakkâ
Fehm itmek anun mertebesin hayli hünerdür
Her sâhib-i hamseyle n'ola pençeleşürsem
Anlar dahı ey Hâletî-i zâr beşerdür*

(KT.134/1)

Muhtemelen şair, anlaşılabilme için kabiliyetin varlığına işaret etmek istemiştir. Bu da şiirinin üstünlüğünü temsil eden en orijinal ifadelerdendir. Sözüncü inciye benzeten şair; cahil, bilgisiz kimselerin kıymetli mücevherleri sıradan taşlar gibi anlayıp görmesinden endişelenmekte ve bu durumu ikaz edercesine şöyle aksettirmektedir:

Virme güftârını nâ-dân eline Hâletiyâ

¹Metinde kıta **KT**, gazel **G**, kaside **K**, mesnevi **M**. harfiyle gösterilmiştir.

Dürr ne denlü çoğ ise anı yazıkdur itlâf
(G.371/5)

Aynı zamanda incinin çokluğuna vurgu yapması aslında şiir bağlamında ne kadar çok değerli sözleri olduğuna da bir göndermedir.

'Aksini mir'ât-ı maksûdında zengâr anlamış
Yohsa güftârın göreydün tûti-i gûyâların
(G.387/3)

Şair, anlaşılması veya beğenilmemesi durumunda, karşı özneyi kendine dönük mukayese durumuna teşvik etmek istemiş de olabilir. Bunu yaparken kibri sezdirir hâli, Klasik dönemde şiir yazan şairlerce pek de alışılmadık veya kabul görülmedik bir durum değildir. Bilindiği üzere Klasik Türk şiirinde belirli tabular, imgelemler ve sınır algısı mevcuttur. Şairlerin tutum ve seyri arasında farklar ise nadirdir.

1.Şiir ve Şairi Tavsif

17. yüzyıl, Klasik Türk edebiyatı açısından bir dönüm noktası olarak düşünülebilir. Güçlü şairlerin yetişmesi, farklı tarzların oluşması ve buna bağlı olarak bir arayış süreci, dönüm noktası kanaatini güçlendirir. Bu yüzyılda pek çok şair yetişmiş ve her şair, şiire farklı bir doku sindirmiştir. Kimi şairler hikmet odaklı, kimi şairler zevk, kimi şairler ise yeni arayışlarla şiiri şekillendirirken çok yönlü bir üsluba bürünmüştür. “İşte bu zeminde karşılaşılan Fars ve Arap edebiyatları içinde yer alan çeşitli edebî model yapılar ve temalar, Türk edebiyatının yeni yaratıcılık dönemine öncülük etmişlerdir.” (Yıldırım, 2011:231) “Şiirin ifade, kelime dağarcığı ve üslup bakımından yenileşmesi, şairler için farklı ve zevkli bir zihin oyunu imkânı da yaratmıştır.” (Bilkan, 2007:361) Buna bağlı olarak şairlerin kullanmış oldukları bağdaştırmalar ve kurgulama detayları dikkat çekicidir.

Hâletî'nin şiir tavsifi hakkında bizzat kullandığı bağdaştırmalar şöyledir: “Şiirleri için genellikle, ‘şi'r-i âteş-bâr, şi'r-i tâze vü ter, şi'r-i pâk, şi'r-i âb-dâr, şi'r-i hemvâr, şi'r-i zîbâ, şi'r-i dil-pesend, şi'r-i sihr-i mübîn, şi'r-i belâgat-şi'âr, şi'r-i rûh-efzâ, şi'r-i selâmet-şi'âr, şi'r-i safâ-bahş, şi'r-i revân, şi'r-i revân-bahş, şi'r-i rengîn, şi'r-i selâset-şi'âr' gibi olumlu sıfatlar kullanan Hâletî tesbit edebildiğimiz sadece tek bir örnekte, o da tevâzu çerçevesinde “şi'r-i pür-kusûr” ibaresini kullanmıştır.”(Kaya, 2017:23)

“şi'r-i rûh-efzâ(ruh bahşeden şiir) şi'r-i revân-bahş (can bağışlayıcı şiir)” Her iki tamlamada şiirin canlandırıcı etkiye sahip olması bağlamına bir göndermedir. Beşeri açıdan mistik bir çağrışım değeri oluşturulmuştur. İlgili ifadenin geçtiği beyit şöyledir:

*Bir güherdür degme gûşa varmaz ol ey
Hâletî tutmasa a'dâ 'aceb mi **şî'r-i rûh-efzâna** şem'
(KT.363/5)*

*Yanında servi var bir cûydu ey Hâletî gûyâ
Benüm **şî'r-i revânum** vasf-ı kadd-i dil-sitânumda
(KT.754/5)*

“şî'r-i selâmet-şî'âr(kurtuluş belirtisi olan şiir), şî'r-i selâset-şî'âr (akıcı izli şiir)”
Şair, aynı kökten gelen şî'r ve şî'âr kelimelerini beyitte iştikak sanatı bağlamında kurgulamıştır:

*Âb-ı revâna bakmag ise Hâletî murâd
Eyle nazar bu **şî'r-i selâmet-şî'âra** gel
(G.481/5)*

Yine farklı bir beyitte şair, şiirin keyif veren yanını dillendirip kendisi üzerinde etkisini şöyle ifade etmiştir:

*Çokdan düşerdi Hâletiyâ tâglara gönül
Eglenmeseydi **şî'r-i selâset-şî'âr** ile
(G.790/7)*

“şî'r-i tâze vü ter (yeni ve taze şiir/taze ve yaş şiir) ifadesi, farklı açılardan değerlendirilmeye müsait bir yapıdadır. Aşağıdaki beyitte şair, sevgiliden ayrılmanın verdiği hüznü kurgulamıştır. Buna bağlı olarak şiirin nemli ve taze sıfatlarıyla aksettirilmesi, şiirin taşıdığı duygu ve düşünceye bir gönderi olarak değerlendirilebilir:

*Bu dem müzekkir-i sûz-ı firâk-ı dil-ber olup
Harâret ile okundu bu **şî'r-i tâze vü ter**
(K.28/17)*

Parlak anlamına gelen “âb-dâr” kavramının birden fazla beyitte, şiiri nitelediği tespit edilmiştir. Şüphesiz şair, bu kavramdaki suyun gerçek anlamını da işin içine dâhil etmektedir. Aynı zamanda kelime ve seslerin akıcılığı da söz konusudur. Kurgunun yer aldığı ifadeler değer ve yücelik algısıyla örülüdür. Beyitler şöyledir:

*Bu **şî'r-i âb-dârum** bezm-i medhünde okundukça
Revâdur muttasıl agzı suyn akıtsa yârânun
(K.30/18)*

*Benzer safâda Hâletiyâ nehr-i cennete
Dünyâ yüzünde böyle gerek **şî'r-i âb-dâr**
(G.133/7)*

*Helâk eylerdi gönlüm Hâletî tâb-ı teb-i mihnet
Eger def' eylesen süzün bu **şî'r-i âb-dârumla**
(G.778/5)*

Yine süslü anlamına gelen “zîbâ” şiir nitelendirmesinde birden fazla beyitte geçmektedir. Süslü anlamındaki zîbâ; ağır, ağıdalı bir ifadeden çok sanatlı, orijinal, yeni anlamlarında düşünölmelidir. Şöyle der şair:

*Gezerken bâg-ı medhin safha-i hâtırda şeb itdüm
Zebân-ı bülbülünden güş idüp bu **şî'r-i zîbâyı**
(K.41/22)*

*O bezmün ehli gelmiş bir yire çün kâkül-i dil-ber
Okurlar kûşe kûşe dem-be-dem bu **şî'r-i zîbâyı**
(K.41/24)*

Ayrıca şair, şiirinin kalıcılığını vurgulamak adına “şî'r-i hemvâr” ifadesini kullanmıştır:

*Virürdi Şeyh Sa'dî bâda evrâk-ı Gülistân'ın
İletseydi sabâ Şîrâz'a ger bu **şî'r-i hemvârı**
(K.32/41)*

Hâletî, şiirin ve güzel sözün nasıl olması gerektiği hususlarında diğer pek çok şairin benzetmeleri ile ortak paydada buluşmasına karşın birçok farklı ve orijinal kurgular yapmaktadır.

2.Bazı Şairlerle İlgili Tavsif ve Tenkitleri

Hâletî'nin şiirlerinde bazı şairlerin isminin zikredildiği tespit edilmiştir. Nesîmî(ö.1417), Nevâî(ö.1501) ve Bâkî(ö.1600) Hâletî'nin beğendiği ve benimsediği kimselerdir. “Bu şairler içinde Nesîmî ve Bâkî için yazdığı şiirler de mevcuttur. Bununla birlikte ismini vermemekle beraber aşağıdaki örneklerde Fuzûlî'yi hatırlatan ve ondan etkilenmeyi akla getiren bir duyarlılık bulunmaktadır” (Sungurhan, 2017: 52).

*Bir sanem hicrinde kârı kimsenün zâr olmasun
Dostlar kâfir dahı 'ışka giriftâr olmasun
(G. 651/1)*

*Kûşe-i Kâf-ı kanâatdür cihânda meskenüm
Ehl-i istignâ benem 'Ankâ'nuñ ancak adı var
(G. 204/4)*

*Deşt-peymâ bir bölük Mecnûnlaruz jülîde-mû
Başumuzda pençe-i şîr-i jiyândur şânemüz*

(G. 328/2)

“Şairin aynı zamanda yakın dostu olan Ganizâde Nâdiri'nin Hâleti'nin gazellerine, Hâleti'nin de Nâdiri'nin kasidelerine nazireler yazdığı bilinmektedir.” (Külekçi 1989'den akt. 2017:28)

Bâki'yi övdüğü kıta şöyledir:

*Hak budur kim çeşm-i erbâb-ı nazar görmüş degül
Şi'r-i Bâki gibi bir güftâr-ı nagz u dil-pesend
Nefha-i nazmın iletse bâd eger ta'zîm için
Kalka yirinden gubâr-ı merkad-i Pîr Hucend*

(KT. 18)

Yine şair şiirlerinde Mir Husrev(ö.1325) Mir Şâhi(ö.1453) ve Mir Kâsım(ö.1515) gibi İran şairlerinden bahsetmiş ve onların derecelerini dile getirip devamında onlardan daha üstün olduğunu söylemiştir:

*Mîr Husrev Mîr Şâhî Mîr Kâsım her biri
Râyet-i şi'rûn makâmın burc-ı Keyvân eyledi
Mülk-i nazma bunları mîr itdi sultân-ı ezel
Ben kulın iklim-i fazla mîr-i mîrân eyledi*

(KT. 135)

Bilindiği üzere İsfahanlı Kemâl,(ö.1237) “Hallâk-ı Maânî” (manaların yaratıcısı) olarak edebiyat dünyasında anılan bir kimsedir. Şiirine derin ve ince anlamlar yüklemesiyle zihinlerde yer edinmiştir. Muhtemelen şair, mana yaratıcısı sıfatından faydalanmak ve ondan daha üstün olduğunu aksettirmek adına şu ifadelerle yer vermiştir:

*Kemâl-i İsfahânî görmüş olsa şâhid-i nazmum
Reh-i 'ışkında İsmâ'îl-veş olurdu kurbânı*

(K.33/37)

Hâleti şiirinde açık ifadelerle isim vermese de düşman ve kiskanç öznenin varlığı, çağdaşlarına bir gönderme olarak değerlendirilebilir. Zira yaşanan dönemde ciddi bir rekabet algısının var olduğu kaynaklar tarafından belirtilmektedir.²

*Hasûd belki sözün dinledeydi Hâletiyâ
Cihânı tutmasa sıyt u sadâ-yı güftârüm*

(G.500/5)

Şairlerin kendi şiirlerini nitelerken kullandıkları “rengîn” kavramına da göndermede bulunduğu aşağıdaki beytinde şiirlerini değişik renkleri üzerinde

²Anlatılara göre, Nefî ile Hâleti arasında bir sürtüşme söz konusudur. Nefî, Hâleti'ye bir kaza oku fırlatmış ve onun için “münafık” demiştir. Ayrıca Hâleti, güçlü şairlerin bileğın bükemediğinden velud olan yanı, rubaiye dönmüş ve yazın sahasında rubai ustası olarak anılmasına sebebiyet vermiştir. (Çalışkan 2015'den akt. 2017:22)

barındıran papağana benzetmiştir. Kötü sözlü yani iyi şiir söyleyemeyen rakiplerine şu şekilde bir göndermede bulunmuştur:

*Al tûtîdür lisânım lezzet-i güftâr ile
Kendüsin benzetmesün bana ‘adû-yı bed-zebân
(G.556/7)*

3.Şiir ve Şaire Verilen Değer

Hâletî, yaşadığı muhiti ve zamanı -pek çok şair gibi- göz ardı etmemiş ve eleştirel tutumla kurgulama tekniğine başvurarak şiirine konu edinmiştir. Şair, bir beytinde iyi söz elbet kendini gösterir diyerek ümidini aksettirmekten geri durmayan bir tutumu şiirine serpiştirmiştir:

*Çekme gam nazmunı a‘dâ göze göstermez ise
Gösterür çün eyü söz kendüsini Hâletiyâ
(G.46/5)*

Ayrıca Hâletî'nin, kıyaslama yapan şairlerin yanılığa düşme ihtimallerini eleştirel bir tutumla kurgulaması, muhiti eleştiren en açık ifadelerdendir. Muhtemelen onları bilgisiz kimseler olarak aktarmak istemiştir. Zira şöyle der:

*Sanur nisbet kılanlar nazm-ı pâk-i âb-dârıyla
Gül-âbından cüdâ pejmürde gül güftâr-ı ‘assân
(M.32/40)*

Başka bir beyitte şairin; şiiri, basit veya küçük hesaplara yenik düşüp göz ardı edilmemesi yönünde bir ikazı veya temennisi söz konusudur:

*Gerekdür kim metâ‘-ı nazm-ı verzân
Zamân -ı şâhda olmaya erzân
(M.9/132)*

Şairin; çağdaşlarını ve dönem insanını, nükteli bir dille hicvettiği bölüm dikkat çekicidir:

*Kimse gam çekmez zamânında meger erbâb-ı nazm
Kâfiye teng olduğundan olalar hâtır-hazîn
(K.11/26)*

Muhtemelen şair, yaratıcı zekânın daralmasından ve dönemin umursamaz insan tiplemesinden etkilenip bunu şiirine konu edinmiştir.

Aynı zamanda şair, sanatını koruyan bir padişahın varlığına işaret edip onun övgüsünde bir iddiaya girmenin gereksiz olduğunu söylemektedir:

*Görünce şâhid-i nazmun bilür şâh-ı hüner-perver
Ne lâzım eylemek medhinde sen da‘vâ-yı ihsânı
(K.1/39)*

4.Kendi Şiirine Övgüsü

Şairlerin kendi şiirini övmesi, hemen hemen her yüzyılda tüm şairlerde görülen bir durumdur. 17. yüzyılda birçok güçlü şair yetişmiştir. Bu şairler, kendi şiirleri hakkında sayısız nitelemeler, benzetmeler ve övgü dolu ifadeleri şiirlerinde kullanmışlardır. “XVII. yüzyıl, tefahürün en revaçta olduğu yüzyıl sayılabilir. Bu yüzyılda Osmanlı şairleri İran edebiyatının en önemli şairleriyle boy ölçüşen, hatta kendilerini onlardan üstün gören bir konuma gelmişlerdir. Özellikle Nefî'nin bazı kasidelerine doğrudan fahriye ile başlaması klasik Türk şiirinde fahriye açısından bir dönüm noktası olmuştur.” (Açıkgöz, 2020:321-322) Bu dönüm noktası, çağdaş olan şairleri de hiç şüphesiz etkilemiştir. Fahriye bölümü, kasidelerde içerik ve konu bağlamı yönüyle önemlidir. Şairin, şiirine dönük değerlendirmeleri, yorumları ve övgüleri bu bölümde yer almaktadır. Bu bölümlere bakılarak şairin, duygu ve düşüncelerinin ne eksende olduğu veya neler hissettiğine dair çıkarımlarda bulunulabilir. Hâletî'nin çağdaşı olan birkaç şairin, kendi şiirleri hakkında görüşleri şöyledir:

Nefî (ö.1635):

*Pâkîze gûy-ı nâdire-sencim ki her sözüm
Şehnâme-i belagata hüsn-i beyân verir*

Seyhülislâm Yahyâ (ö.1644):

*Ne hoş dimiş bu safâ-bahş dil-küşâ nazmı
Yegâne muhteşem ol şâ'ir-i suhan-perver*

Neşâtî (ö.1674):

*Nazmuñdur o şâhid-i dil-efrûz
Şeydâ-kun-ı 'akl-ı dâniş-endûz*

Fehîm-i Kâdim (ö.1647):

*Fehîm'i itmeğe i'câz-ı nazm ile mümtâz
O pür-füsûn nîgeh-i şâ'irânedür bâ'is*

Çalışmada Hâletî'nin kendi şiirine övgüsünü kapsayan birçok beyit tespit edilmiştir. Tespit edilen beyitlerde kurgulamaların, farklılık göstermesine karşın gönderimin kalıcılık, güzellik, etkileyicilik, zariflik vs. algılarla ortak noktada bütünlük göstermesi dikkate değerdir. Belirtilen ifadeler, her beyte farklı kurgulamalarla serpiştirilerek verilmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Şair, güzellik pazarını kurguya dâhil etmiştir ve muhtemelen insanların bu hazza ihtiyacının olduğunu düşündürmek istemiştir. Böylece şairlik vasfını dillendirip şiirinin zarifliğini dile getirmiş ve yüceltmıştır. Zira şöyle der şair:

*Benem o şâ'ir-i mâhir ki dir gören nazmum
Zihî letâfet-i sük-ı melâhat-i ta'bir
(K.17/14)*

Şair; şiir benim kalıcı adımdır, der. Şiirinin kalıcılığını vurgulaması ve onunla bir bütün olduğunu yansıtması açısından önemlidir:

*Şâh-ı nazmam n'ola ter sikke kosam 'âlemde
Giderin Hâletiyâ ben kalacak adumdur
(G.259/5)*

Yine şiirinin kalıcılığını ve gücünü vurgulamak adına şöyle der:

*Husrev-i iklim-i nazmuz Hâletî tâ haşre dek
Gayrı şehler gibi bozulmaz bizüm dîvânımız
(G.309/5)*

Şair, açık ifadelerle üstünlüğünü dile getirmiştir. Klasik Türk şairlerinin şiirde üstünlüklerini dile getirmesi, alışılmadık bir durum değildir. Hâletî, bunu dile getirirken pehlivan ifadesiyle şiir yazma kabiliyetindeki gücünü aksettirmiştir:

*Buldum cihânda kuvvet-i tab' ile imtiyâz
Meydân-ı nazm içinde benem şimdi pehlûvân
(K.16/29)*

Şair, kendi şairlik vasfını ön plana çıkartıp şairler topluluğunu susturduğuna yönelik kurgulama yapmıştır. Muhtemelen şair; eleştirilmediğini aksettirmek, kendi şiiri karşısında diğer şairlerin sönük kaldığını düşündürmek veya diğer şairlerin, cesaretinin kırıldığına yönelik bir anlam seyri yaratmak vb. istemiştir. Zira şöyle der:

*Buldu i'câz-ı nazmı hadd-i kemâl
Şu'arâ zümresini eyledi lâl
(M.1/3)*

Şiiri, geline benzeterek süsleme hususunda renk ve kokuyu ön plana çıkarmıştır. Rengi meşhur ressam Mani ile kokuyu ise Attar'ın ıtırcı anlamıyla örtüştürerek bir leff ü neşr sanatı yapmıştır:

*'Arûs-ı nazma tab'umdur viren hep reng ü bû şimdi
Gehî Mânî vü geh 'Attâr'ıyam ben de bu meydânun
(K.23/27)*

Hâletî, İran'ın meşhur şairleri ile boy ölçüşme veya onlardan üstün olduklarını aksettirme geleneğine uyarak Hâcû-yı Kirmânî'nin(ö.1352) kendi şiirlerini görseydi öveceğinden bahsetmektedir. Nazmı cevher/maden olarak

vasıflandırdığı kurgusunda kendi şiirlerini de o madenden yapmış kılıca benzetmiştir. Şöyle der şair:

*Benüm şemşir-i tâb-ı pākūme sad âferîn dirdi
Bileydi cevher-i nazmum eger H`âcûy-ı Kirmânî
(K.33/38)*

Yine farklı bir beyitte, kendisini takdir eden bir tutum söz konusudur:

*Mazhar-ı eltâf-ı şâh itdi seni ey Hâletî
Âferîn sad-âferîn ol kilik-i gevher-bâruna
Çıkdı mânend-i hamâ'il başına halkun yine
Var ise yüz virdi sultân-ı cihân eş'âruna
(KT.122/4)*

5.Şiir ile İlgili Benzetmeler

Birçok şair gibi Hâletî de şiirini tasvir ederken benzetmelerde bulunmuş ve sanatlı bir üslup tercih etmiştir. Çalışmaya dâhil edilen beyitler şairin, duygu ve düşüncelerinin hangi ekseninde veya bağlamda yer aldığını yansıtmaları bakımından önemlidir. Zira birçok benzetme; şairin, şiirine atfettiği değer ve bakış açısının söze bürünmüş hâlidir.

Şairin şiiri ve ismini, muska ile içselleştirdiği tespit edilmiştir. Şairin, şiir görüşleri üzerine koruyucu etkiyi serpiştirmesi dikkate değerdir. Aynı zamanda şairin, kelimelerine dönük kutsiyet algısı olarak da değerlendirilebilir. Şöyle der şair:

*İdüp geh şi'r ü geh inşâda güftâr
Kılup nâm -ı şerîfüm hurz -ı âsâr
(M.8/71)*

*Herz-ı cân gibi tutar nazmumuz erbâb-ı hüner
Hâletî ehl-i hased gerçi götürmez sözümüz
(G.331/5)*

Klasik Türk şiirinde, benzetmelerin değerli taşlar üzerine kurulumu yaygın imgelemlerdendir. Bu değerli taşlardan en yaygın olanı incidir. Muhtemelen şairin, şiiri bu değerli taşlardan biri olan inciyle içselleştirmesi; kelamın değerini ortaya koyabilmesi adına, meşakkatini ve eşsiz güzelliğini aksettirmek istemesindedir:

*Sözümdür 'ikd -i nazmun dürr -i nâbı
İki destümdür anun rişte -tâbı
(M.9/130)*

Ayrıca farklı beyitlerde şair, şiiri inciye benzeterek kurguya kulağı dâhil ettiği tespit edilmiştir. Muhtemelen şair, bilgin bir tavır ve düşündürücü edayla

okuyucu da dikkate alınmasına dönük bir anlam içeriği sunmak istemiştir. Zira şöyle der şair:

*Dür-i nazmı âvîze-i gûş-ı cândur
Kanı Hâletî gibi bir pâk gevher
(G.161/7)*

*Mengûş-ı gûş-ı şâhdaki dürr-i şâh-vâr
Kulak çekerse Hâletîyâ nazmuna revâ
(G.12/6)*

SONUÇ

Hâletî, Klasik Türk edebiyatının en zengin dönemlerinden biri olan 17. yüzyılda yaşamıştır. Yaşadığı sürecin düşünce zenginliği hiç şüphesiz şairin poetikasını etkilemiştir. Şairin genel poetikası, kabiliyetle bağlantılıdır. Zira şair, çoğu bölümde yaratıcılıktan ve kabiliyetten bahsetmiştir. Şaire göre, şiiri yazmakta, anlamakta kabiliyetle alakalı olan durumlardan ibarettir. Bu sebeple şair, şiirine yetenekli insanların ilgi duymasından övünç duymaktadır. Aynı zamanda şair; cahil kimselerin algılama durumunu, paslı aynaya benzeterek düşünce kirliliğinin varlığına işaret etmiş ve endişesini dile getirmiştir. Buna bağlı olarak karşı öznede-okuyucuda-birikim ve temiz ruh arzu etmiştir. Hâletî'nin şiir tavsifi, yücelik ve değer algısı üzerine kuruludur. Şiirini tavsif ederken çok sayıda bağdaştırmalara yer vermiştir. Bu bağdaştırmaların çağrışım değerleri, farklı açılara ışık tutması bakımından önemlidir. Ayrıca şiiri, birçok unsura benzeterek tasvir etmesi dikkate değerdir. Özellikle şiirin iyileştirici, canlandırıcı, koruyucu ve kalıcı yanı şairin şiire atfettiği sıfatların başında gelmektedir. Şiire konu olan muhteva, geleneksel şiir dokusuyla bazen benzer, bazense aynıdır. Bu durum şairin, geleneğe olan bağlılığını yansıtmaya açısından dikkate değerdir. Genel imgelemler, Klasik Türk şiirin de kabul gören imgelemlerle örtüşmektedir. Fakat orijinal kurgulama teknikleri, muhteva bakımından dikkat çeken detaylarla doludur. Şair, şiir ile bütünleştiğini belirtmiştir. Buna bağlı olarak şiirin, şairi yansıttığı ve temsil ettiği çıkarımında da bulunulabilir. Çalışmada şairin yaşadığı muhit göz ardı edilmemiştir. Şaire göre, şiir iyilik davası güdülmeyen yazılmalıdır. İyilik davasının yersiz ve gereksiz olduğunu belirtmiştir. Zira şaire göre, şiir bir güzelliştir. Güzellik ise kendiliğinden konumlanan bir estetik zevktir.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Cenk (2020). "Mahlas Beyitlerinden Hareketle Vecdî'de Fahriye", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*, Cilt/Sayı: 21, Bahar, s.s.317-339.

- AY, Faruk (2021). “Yozgathı Fennî'nin Şiir ve Şair Anlayışına Dair Bazı Tespitler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]* Cilt: 4 Sayı:1 s.s.391-408.
- BİLKAN, A. Fuat, (1986). “Divan Edebiyatında Tenkid”, *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 54, s.s.10-14.
- BİLKAN, A. Fuat, (2007). “Sebk-i Hindî Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9, s.s.359-388.
- CANKURT, H. Muhammet ve YALÇINKAYA, Yağız (2023). “Riyâzu’ş-Şu’arâ’da Tenkit Üzerine” *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı:13, s.s.398-411.
- COŞKUN, Menderes (2011). “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”, *Bilgi Dergisi*, Kış, Sayı: 56, s.s.57- 80.
- ÇALIŞKAN, Nurettin (2015). *Nefî. Sihâm-ı Kazâ*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- KAYA, A. Bayram (2017). *Azmizâde Hâletî Divânı*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- KÜLEKÇİ, Numan (1989). “Ganizâde Nâdirî ve Divânı’ndan Seçmeler” Ankara: KB Yay. 12.
- Mustafa (Cârullahzâde). (2017). “Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü’ş-Şu’arâ)” (SUNGURHAN, Aysun Haz.) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- OTE, Emine (2022). “Fuzulî-i Bağdâdî ve Taşlıcalı Yahya Bey'in Türkçe Divan Dibacelerinin Mukayesesi” *International Balkan University, Turkish Language and Literature*, Cilt: 3 Sayı: 2, s.s.149-159.
- ÖZCAN, Beyza Nur (2024). *Azmizâde Hâletî Divanı'nda Poetik Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi.
- Riyâzî Muhammed Efendi. (2017). “Riyâzü’ş-Şuara (Tezkiretü’ş-Şuara)” (AÇIKGÖZ, Namık Haz.) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Ali (2001). “Kâmî'nin Divan Şiiri ve Şairi Hakkında Görüşleri” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11 Sayı: 2, s.s.185-198.
- YILDIRIM, Dursun (2011). “Cem Dilçin, Divan Şiiri, Kabalıcı Yayınevi. İstanbul” *Türkbilig Dergisi*, Sayı: 21, s.s.231- 232.